

REFLEX

Grajczár István

*Milton Friedman Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszék
grajczjar@gmail.com*

Pauló Edit

*Milton Friedman Egyetem Nemzetközi és Politikatudományi Tanszék
pauloedit@gmail.com*

GONDOLATOK HÁBORÚRÓL ÉS SZOLIDARITÁSRÓL

10.56233/SZABADPIAC.2023.1.12

Bevezetés

A szomszédunkban ismét háború zajlik, amelyet egy nagyhatalom indított egy szuverén ország ellen. Az agresszor inváziója valójában egy immáron nyolcadik évében zajló háborús konfliktus kiteljesedését jelenti, amelynek a vége jelen pillanatban nem megjósolható. A kommunikációs tér, ahogyan ez háborúk idején lenni szokott, elképesztően zajos, a minden irányból érkező propaganda-hadjárat szinte lehetetlenné teszi a tisztánlátást és a helyzet körütekintő megítélését. A háború eszkalálódásának okairól való töprengések, olykor spekulációk között szerepel az orosz elnök revizionizmusa, nagyhatalmi törekvései, az orosz érdekszféra létrehozása (Hill, & Gaddy, 2017; Kotkin, 2022), a nyugat általi „bekerítéstől” való félelmei (csakúgy, mint Németország első világháborús törekvései idején (Kotkin, 2016)), megelőző csapásként Ukrajna destabilizálása, nyugati orientációjának – és főként NATO-csatlakozásának – megakadályozása (Chotiner, 2022; Person, & McFaul, 2022), az orosz kisebbség védelme (Lebow, 2022), az ukrán nép létezésének tagadása, vagy éppen testvérnépként való felfogása, amely népeknek egy hazában kellene élniük (Curanovic, 2021; Laruelle, 2015; Suslov, 2020). Mások említik a gazdasági hasznokat, amelyeket Ukrajna erőforrásai jelentenek (Johannesson, & Clowes, 2022), illetve az ukrainai fasizálódás megállításának szükségességét is (Person, & McFaul, 2022). Megint mások kifejezetten Amerika és EU ellenes lépésként, illetve a liberális demokráciák és az autoriter/hibrid rezsimek összecsapásaként értelmezik a háborút (Al-Hasnawi, 2022), vagy energiaháborúról, a csökkenő profitráta miatti árfelhajtásról, valamint a nagyhatalmi gazdasági és politikai érdekszférák újraelosztásáról beszélnek (Fidler, & Gordon, 2023).

A (hivatásos és önjelölt) katonai, illetve geopolitikai szakértők és politikusok között – biztonságos távolságból, leginkább a NATO védőernyője alatt – heves vita zajlik arról, hogy mit kellene tennie a megtámadott félnek és hogyan kellene büntetni az agresszort. Vannak, akik elkötelezettek a háború folytatásában mondván, hogy a lehető legjobb pozícióból kell kezdeni a béketárgyalásokat, vagy azzal érvelnek, hogy Putyin egy esetleges (rész) győzelme esetén vérszemet kap és megállíthatatlanná válik (Chyzh, 2023; Rumer, 2023), ami egy harmadik világégést okozhat. Mások csak Putyin távozásával látják megoldhatónak a konfliktust (Szewczyk, 2023). Súlyos érvek szólnak amellet, hogy a civilek és gyerekek elleni háborús bűnöket, tömegmészárlásokat ki kell vizsgálni, a bűnösöket felelősségre kell vonni (Adams et al., 2022), ahogyan azt kellett volna az iraki, az afganisztáni vagy a

REFLEX

szíriai háborúban történt humanitárius katasztrófák esetében is. Megint mások az azonnali tűzszünet mellett érvelnek és kizárólag diplomáciai síkon látják a megoldást, még akkor is, ha Ukrajna ismét jelentős területvesztést szenved (Rumer, 2023). Ők részben egy sarokba szorított atomnagyhatalom nukleáris reakciójától félnek, részben humanitárius okokra hivatkoznak, vagy egyszerűen csak külön utas politikát folytatnak annak érdekében, hogy a válságból a lehető legjobban kerülhessenek ki.

A humanitárius katasztrófa azonban nyilvánvaló és ismét a szemünk előtt zajlik: az ENSZ adatai szerint 2023 januárjában az ukrajnai civil háborús áldozatok száma meghaladta a 7.200 főt, ebből több mint 400-an gyermekek voltak (United Nations, 2023). A sebesültek száma több mint 11.000 fő (United Nations, 2023), a külföldre menekülteké pedig nagyjából 8 millió főt tesz ki (UNHCR, 2023). Nem mindegy tehát, hogy ezek az emberek milyen fogadtatásban részesülnek és milyen körülmények közé érkeznek, hiszen többségük nő, gyermek vagy idős (Kahn, 2022; UNICEF, 2023; Piotrowicz et al., 2022).

Az elhúzódó háború csakúgy, mint az afganisztáni orosz invázió esetében, kivéreztheti Oroszországot és a szankciók közép- és hosszú távon is hatékonyak lehetnek. Ugyanakkor többen óvnak attól, hogy a „kifáradás” miatt az emberek szolidaritása a nyugati világ részben erősen megcsappanhat, ahogyan láthattuk ezt a 2015-ös menekült mozgalmak esetében is (Agustín, & Jørgensen, 2019; Koos & Siebel, 2019; Takle, 2018). Ezt a kifáradást a szélsőséges, populista politikai erők különösen belpolitikai célokra használhatják fel, ahogyan azt az exkluzív típusú szolidaritás növekedése kapcsán nemzetközi kutatásokból is tapasztalhattuk (Ild. pl. Messing, & Ságvári, 2019). Ukrajna gazdaságának fenntartása és hadseregének ellátása pedig óriási összegbe kerül, amely a támogató országokban okozhat – az energiaárak emelkedésével párhuzamosan – elégedetlenséget. Ezenkívül Oroszország esetében egy erőforrásokban gazdag nagyhatalomról beszélünk, amelyet nem lehet hosszú távon karanténba zárni, gazdaságát a világgazdaságtól elszigetelni, állampolgárait szegénységbe taszítani ugyanúgy, ahogyan Ukrajnáét sem (sorolhatnánk az okokat, de elég, ha csak a mezőgazdasági termékek exportjára, a fenyegető afrikai éhínségre, és nem utolsósorban a morális felelősségre gondolunk).

Jelen tanulmányban egyrészt azt járjuk körbe, hogy hogyan reagált a magyar lakosság az Ukrajnából érkező menekülthullámra, illetve a megtámadott Ukrajnával mutatott szolidaritásnak hol húzódnak a határai a jelenlegi gazdasági helyzetben, vagyis az inklúzió mely területeken ütközik korlátokba? Másrészt próbálunk arra választ keresni, hogy mennyiben és vélhetően miért más a lakosság jelenlegi reakciója, mint amit a 2015-ös menekültmozgalmak idején tapasztalhattunk? Harmadrészt gondolat kísérletként/ extrapolációként megvizsgáljuk, hogy egy elhúzódó háborús konfliktus és a gazdasági nehézségek menekültellenességbe fordulása és/vagy egy újabb morális pánik esetén, alapul véve a 2017-es kutatási tapasztalatokat, kik azok, akik nagy valószínűséggel továbbra is segítenék és kik azok, akik vélhetően elutasítanák a menekülteket? Módszerünk, az ukrajnai invázióval kapcsolatos szabadon hozzáférhető adatbázisok hiánya miatt, egyrészt a megjelent kutatások eredményeinek másodinterpretációjára, illetve az European Social Survey egyes köreinek másodelemzésére szorítkozik. Másrészt a 2017-es Socris (Solidarity in times of crises, NKFIH ANN 120360) adatfelvétel segítségével megvizsgálja, hogy egy

erőteljes morális pánik és kormányzati ellenszél közepette mely tényezők befolyásolták a menekültek támogatását/támogatásuk elutasítását, miközben manapság ezt a pánikkeltést és ellenszét a menekülőkkel szemben (még) nem, az ukrán vezetéssel és az EU-val – és különösen az egyébként Magyarország által is támogatott gazdasági szankciókkal – szemben azonban nagyon is tapasztalhatjuk.

A szolidaritás koncepciója és kognitív dimenziói

A háború elől menekülők támogatása, a velük vállalt szolidaritás részben morális jellegű, részben gazdasági töltetű. A szolidaritás fogalma eredetileg a római jog közteherviseléssel kapcsolatos rendelkezéséből származik, de az idők során politikai, társadalmi és morális területeken is megjelent. Bayertz (1999, p. 11) hangsúlyozza, hogy a szolidaritás fogalmának használata az emberi csoportok tagjai közötti kölcsönös függőségből és morális felelősségből származtatható. Durkheim (2000/1893) a társadalmi összetartozás és növekvő individualizáció ellentétes irányú mozgásait vizsgálva, a munkamegosztás és a törvényi előírások mellett, az erkölcsi normákból fakadó szolidaritásra is felhívja a figyelmet. Fuchs-Heinritz és munkatársai (2013) vagy Vierkandt (1972) a szolidaritás definiálásakor az egyénnek, a globalizáció által kitágított térben, a szociális egészhez való tartozását hangsúlyozzák, illetve a sokféleség egységként való viselkedését, amely véd a külső beavatkozás vagy támadás ellen. Hondrich és Koch-Arzberger (1992, p. 16) is a közösen képviselt meggyőződések és értékek, valamint a társadalmi közelséget, illetve a közös külső fenyegetettséggel szembeni védelmet (ökológiai, politikai, háborús) hangsúlyozzák a szolidaritás előfeltételeként.

Zulehner és munkatársai (1996, p. 53) szerint a szolidáris ember nem felszínes emocionális impulzusok alapján cselekszik (mint egy konkrét szituációban feltörő együttérzés), hanem konkrét szituatív ingerek nélkül is szolidáris. Mások szenvedése enyhítésének igénye a gondolkodásában és cselekvésében konstanssá (értékké, illetve normává) válik, amely kifejezetten a tágabb értelemben vett emberi közösség jólétét szolgálja, és többek között az érintettekkel való együttérzés mentén alakul ki.

Zulehner és munkatársai (1996, p. 54) megfogalmazásában a társadalmi igazságosság jelenik meg a szolidaritás egyik legfőbb céljaként. Ők az egyén mikrokörnyezetével kapcsolatos mikroszolidaritást, tágabb társadalmi szerepeivel kapcsolatos mezoszolidaritást és a jóléti állam támogatását, mint makroszolidaritást különböztetik meg, amely utóbbi kiterjed a migrációs és menekültkérdésekkel kapcsolatos intézkedések területére is. Ez az etatistának is nevezhető álláspont Bourdieu-t követve megfelel a társadalmi-gazdasági igazságtalanság ellen az elnyomottakat, menedékre szorulókat segítő, és többek között értük is felelősséget vállaló, jóléti állam támogatásának (vö. Böhlke, 2009). Reßler (2002) szintén a jóléti állam szerepét emeli ki, amelynek óvnia kell a gyengébbet, és törekednie kell az esélyegyenlőség megteremtésére.

Mivel azonban a szolidaritásnak a legtöbb esetben (in-group) határai vannak, az exklúzió valamilyen formája gyakorlatilag elkerülhetetlen (Smith, & Sorrell, 2014, p. 235). Stjernø

(2005, p. 85) megközelítése szerint a szolidaritás egyszerre bevon és kirekeszt, integrál és megoszt, ezért a már Sorokin (1947) által is pedzegetett dichotomizálást követve ő az inkluzív és exkluzív változatok mellett teszi le a voksát.

Gerlach és munkatársai (2009, p. 12) az inkluzív szolidaritást az emancipatorikus szolidaritás egyik formájaként írják le. A szolidaritás e formája az anyagi esélyegyenlőséget és a politikai jogegyenlőséget célozza. A nemzetközi, emancipatorikus szolidaritásnak tehát az emberek között kialakított strukturális és ideológiai határokat kell átlépnie, vagyis az országok, osztályok, nemek, vallási csoportok, etnikumok és nemzetiségek mentén kialakított szerkezeti határokat (Zulehner et al., 1996, p. 52).

Zulehner és munkatársai (1996, p. 53) hangsúlyozzák, hogy több alapértéken nyugvó előfeltétele van az inkluzív szolidaritás kialakulásának. Az egyik ilyen, hogy a cselekvésnek a közösség javára kell valamilyen módon irányulnia, ui. eredetileg azokkal szemben érvényesült, akik szükségét szenvedtek, igazságtalanságot, vagy elnyomást éltek meg, vagyis a szolidaritás szabadságot és képviselést (segítő kezét) is nyújt az érintetteknek. Az inkluzív szolidaritás így egy átfogó, univerzalisztikus forma nem csak a hátrányosan érintettekkel szemben, de azokkal szemben is, akik nem szembesültek igazságtalansággal. A tágabban értelmezett közösség jóléte, a társadalmi és gazdasági javak igazságos elosztása a szolidaritás inkluzív, emancipatorikus formájának legfőbb célja.

Thome a szolidáris cselekvésben egy szubjektíve elfogadott kötelezettséget, illetve egy változatos értékrendet lát (idézi Kraxberger, 2010, p. 6). Eszerint a cselekvőknek nem szükséges minden értéket közösen képviselniük, csak azokat, amelyekért együtt küzdenek. Hondrich és Koch-Arzheimer (1992, p. 13) hasonló véleményen van: szerintük a szolidaritás a társadalmi kapcsolatok egy olyan különleges formája, amely az egyéneket nem kényszeríti totális részvételre, hanem elsősorban a közösen képviselt értékek és érdekek mentén alakul ki. Vagyis a szolidaritás az akceptált és tolerált különbségek ellenére létrejövő összekötő kapocs.

Mivel az inkluzivitáson belül is különböző szintek és célok határozhatók meg, Stjernø (2005) a szolidaritás négy aspektusára hívja fel a figyelmet: az első a szolidaritás bázisa, amely az identifikációval áll kapcsolatban: vagyis az önérdek megvalósítása mennyire szűk vagy tág kategóriákkal való azonosulás mentén értelmezett (nemzet, nemzetközi régió, Európa stb.). Másodszor a szolidaritás közös érdekek képviselése, egy bizonyos csoport erősítésére, közösségek létrehozására, stb. irányul-e, vagyis mi a célja? Harmadszor, kik tartoznak a szolidaritásközösségbe és kik nem (inklúzió, exklúzió), végül a kollektív orientáció kérdése, vagyis, hogy mekkora szabadsága van az egyénnek, ha az egyéni és – a legtöbbször (kötelezően) támogatandó – kollektív érdekek ütköznek (Stjernø, 2005, p. 16).

Thome szerint ugyanakkor egy adott csoporthoz tartozás nemhogy elősegíti, hanem a túlságosan erős csoportkötődés és konformizmus révén inkább gyengíti az inkluzív dinamikát (idézi Kraxberger, 2010, p. 6). Az exkluzív forma elsősorban gazdasági, etnikai, vallási, kulturális vagy területi alapon, valamint társadalmi státusz, illetve érdem szerint, továbbá nemi orientáció mentén épít határokat, határozza meg és védi magát az out-group-pal szemben (Tragl, 2000, p. 137; Goes, 2015, p. 54)¹.

¹ Etnikai alapon tesz különbséget például Magyarország Alaptörvénye, amikor a politikai nemzet koncepcióját elvetve az etnikai nemzetet teszi meg az alkotmányozó hatalom forrásának (Majtényi, 2014). Ez megkülönbözteti és

REFLEX

Intoleráns viselkedés és exklúzió elsősorban a „nem egyenértékűeknek” tartott, a negatívan értékelt vagy gazdaságilag „haszontalannak” gondolt csoportokkal szemben figyelhető meg (Forst, 2005, p. 74). Zick és munkatársai (2011, p. 11) felteszik a kérdést, vajon mely csoportokat fogadjuk el a társadalom részeként, és a társadalmi sokszínűség és heterogenitás milyen mértékben kívánatos? Szerintük az intolerancia veszélyt jelent a plurálisan és demokratikusan működő társadalmakra, mert a vélt (nem jelentős különbségek alapján perceptált) másság és idegenség az egyenjogúsítás megvonásához, az érintettek diszkriminációjához vezethet.

E tekintetben a nemzetállam is egy különleges szolidaritásközösséget képvisel. A nemzetállam, mint szolidaritásközösség kialakulása kapcsán fontos azonban megjegyezni, hogy kapitalista viszonyok között a szociálpolitikai, illetve jóléti állami intézkedések a nemzetet, mint imaginárius integrációs és kohéziós erőt használják fel a 19. század óta arra, hogy ideológiája mentén szakralizálja és privilegizálja az adott közösséget (Poulantzas, 1978, p. 130; Balibar, 2010). Az állam, a privilegizált állampolgárság intézménye, valamint a szociális és politikai jogok a nemzettel elválaszthatatlanul összefonódnak, és ezen összefonódás mélyen beépül az egyén gondolkodásába, szocializációjába. Georgi (2013) ennek kapcsán születési jogon alapuló feudális privilégiumokról beszél, amelyek a nemzetállamtól és annak gazdasági sikereitől, illetve a nemzetállamok közötti gazdasági verseny során felerősödő nacionalista ideológia segítségével, az államtól kvázi függővé teszik az állampolgárt, hiszen csak a gazdasági értelemben „nyertes” államok képesek jólétet biztosítani a közösség tagjai számára. Ezzel gyakorlatilag sikerül felszámolni az univerzalitást, hiszen a különböző politikai és szociális jogok, valamint életszínvonalbeli különbségek az egy kontinensen élőkét is hierarchizálják állampolgárságuk szerint, felerősítve ezzel a szolidaritás etnonacionalista alapú, exkluzív formáit.

Ezek a folyamatok felerősödni látszanak részben a globalizációra és transznacionalizmusra adott konzervatív válaszokban, részben pedig a társadalmi-gazdasági és politikai válságok időszakaiban (vö. Grumke, 2017). Ennek okai gyökerezhetnek a nyertes helyzettel való azonosulásban, a meritokratikus elvek hangoztatásában és a szociálisdominancia-igény² megtartásában, illetve a status quo bebetonozásában. Vagy épp ellenkezőleg, származhatnak a vesztes percepcióból táplálkozó frusztrált nacionalizmusból, jóléti sovinizmusból³, a dezintegráció és a depriváció érzéséből, vagy a fragmentálódás, bizonytalanság és kiábrándultság, bizalmatlanság és anómia percepcióiból is (Flecker, 2007).

szembeállítja a nemzeti csoport, az in-group, és az abba nem tartozók (pl. bevándorlók, etnikai kisebbségek), vagyis az out-group tagjait, ami végső soron a társadalmi megosztottságot erősíti az integráció helyett (Tóth, & Bernát, 2022).

² Az SDO, vagy új rasszizmus elmélete, a gyakran önkényes dimenziók mentén kialakított, a történelmileg dominánsnak tűnő eseményeket természetesként felfogó társadalmi hierarchiát támogatja. Az elmélet szerint az alá-fölérendeltség – különösen válságos helyzetekben – az eltérő adaptációs képességek miatt alakul ki, jobbakra és rosszabbakra, nyertesekre és vesztesekre osztva az emberi csoportokat (Pratto et al., 1994).

³ A jóléti sovinizmus elsősorban a bevándorlókkal, menekültekkel szemben jelenik meg (Hentges, & Flecker, 2006, p. 140; Kriesi, 2015). E jelenség eredetileg a skandináv új jobboldali pártok hívószavaiban tört fel, amelyek a magas adók és a túlfűtött bürokrácia ellen lázadtak, és amely jelenség később szociokulturális színezetet kapott, és szegényellenességgel, valamint bevándorlásellenességgel párosult (Rydgren, 2006, p. 165).

Menekülthelyzet és a menekültek befogadásának támogatottsága

A háborús konfliktus kitörése óta több millióan hagyták el Ukrajnát a biztonság és védelem reményében. A jelenleg Európában tartózkodó menekültek becsült száma több mint nyolcmillió, közülük 4,8 millióan regisztráltak az Európai Unió országaiban ideiglenes védelemért (UNHCR, 2023). Magyarországon, az ENSZ menekültügyi programjában résztvevő országok adataihoz képest, jelentős eltérés van az országhatárt átlépők és a védelmi rendszerbe regisztráltak között még akkor is, ha figyelembe vesszük, hogy sokan nem az ukrán-magyar, hanem a román-magyar határon keresztül léptek be az országba.

Az ENSZ menekültügyi programjában (Refugee Response Plan) résztvevő országok	Határát-lépések száma Ukrajnából 2022. február 24-e óta	Ukrajnából érkező regisztrált menekültek száma az országban	A regisztrált menekültek és a határát-lépések aránya
Bulgária	n.a	50.676	n.a
Csehország	n.a	490.802	n.a
Magyarország	2.251.086	34.248	2%
Lengyelország	9.751.646	1.563.386	16%
Moldova	775.837	109.630	14%
Románia	1.998.875	110.470	6%
Szlovákia	1.197.429	109.828	9%

1. táblázat: Az Ukrajnából érkező regisztrált menekültek és a határátlépések száma Ukrajnából, 2022.02.22-2023.02.21. Forrás: UNHCR, 2023, saját szerkesztés.

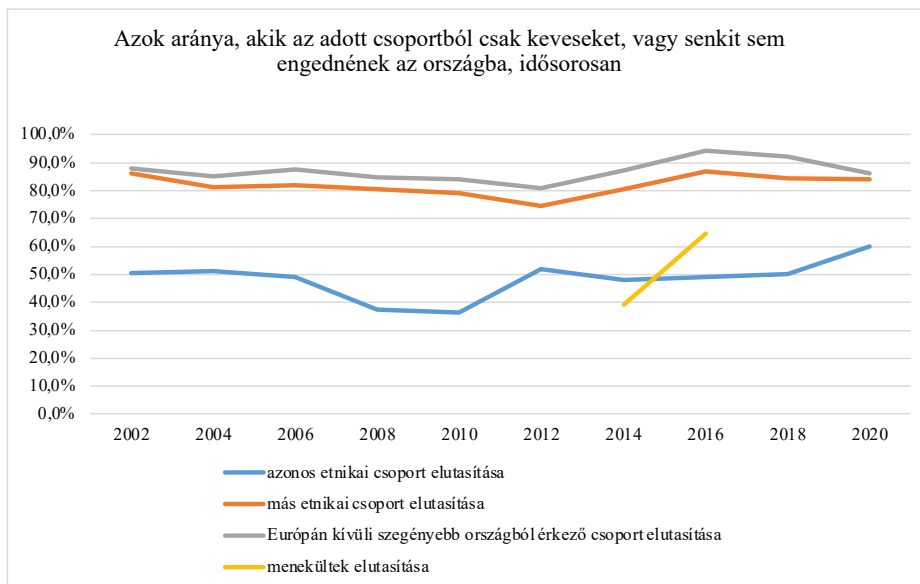
A regisztrált menekültek száma azt jelzi, hogy Magyarország nem célország, a menekültek 98 százaléka más országba utazik tovább. Ez igaz volt már a háború előtti időszakban is: a 2011 óta szigorodó, majd 2015-től határozottan menekültellenessé váló politika és az ellátórendszer leépülése miatt Magyarország a migráció másodlagos forrásországává vált (Tóth, & Bernát, 2022). Az Ukrajnából érkezőket azonban az is visszatarthatta, hogy Magyarországnak nincs jó híre az ukrán politikában, és a háború kitörésekor sem állt ki határozottan Ukrajna mellett (Isd. Orbán, 2022a).

Ugyan a kormányzati kommunikáció ezúttal a menekültekkel kapcsolatban pozitív volt, és a miniszterelnök március első napjaiban arról beszélt, hogy Ukrajnából Magyarországra érkező menekült „*ellátatlanul nem marad*” (Orbán, 2022b), a háború első heteiben elsősorban civil szervezetek, önkéntesek és egyházi szervezetek nyújtottak segítséget a menekülteknek a Keleti és Nyugati Pályaudvar tranzitváróiban. A katasztrófavédelem is szállásolt el menekülteket, illetve a Hungary Helps programon keresztül a kormány támogatást biztosított a nagy segítségnyújtó szervezeteknek, de alapvetően civilek osztottak ételt, ruhát és gyógyszert, ők biztosítottak tolmácsot, továbbá szállást kerestek vagy fuvar szerveztek a rászorulóknak. A civil szervezetek munkájához több mint egy hónap késlekedéssel az állam is csatlakozott:

2022. március 25-én a menekülteket a BOK-csarnokban működő központi tranzitvároban kezdték fogadni. Az állami gondoskodást azonban továbbra is kiegészítik az államilag támogatott nagy segítség-szervezetek, az állami dotációban egyáltalán nem részesülő civilek, piaci cégek és egyéni önkéntesek segítő tevékenységei és felajánlásai (Tóth, & Bernát, 2022).

A bevándorlókkal és menekültekkel kapcsolatos lakossági attitűdök

Amennyiben az European Social Survey adatai mentén megvizsgáljuk idősorosan azt, hogy a magyar társadalom mennyire volt elutasító az elmúlt két évtizedben a magyar nemzetiségű, a nem magyar nemzetiségű, illetve az Európán kívüli szegényebb országokból érkező bevándorlókkal, illetve 2014-ben és 2016-ban a menekültekkel szemben, a következő eredményekre jutunk:

1. ábra: Bevándorlókkal és menekültekkel szembeni elutasítás Magyarországon 2002-2020.

Forrás: ESS, 2002-2020, saját szerkesztés.

Látható, hogy az Európán kívüli szegényebb országokból érkező bevándorlókkal és a más nemzetiségű/etnikumú bevándorlókkal szemben rendkívül gyanakvó és intoleráns a magyar társadalom, de az utóbbi évtizedben a magyar nemzetiségűek bevándorlásával kapcsolatos ellenérzés is 50-60 százalék körül mozog. Ezzel párhuzamosan a menekültek elutasítása a 2014-es 40 százalékos körüli arányról 2016-ra 66 százalékra ugrott, a gazdasági, kulturális és az együttélés minőségére vonatkozó xenofóbia pedig 2016-ra a legmagasabb értéket mutatta az EU-ban (ESS, 2002-2020, saját számítások). Ez utóbbiak magyarázatára a morális pánik az egyik leggyakrabban felhozott érv, azonban a morális pániknak nyilvánvalóan megágyazott az idegenekkel szembeni általános gyanakvás és elutasítás, amely évtizedek óta jellemzi a magyar társadalmat (Sik, 2016; Kerényi, & Sik, 2022).

REFLEX

Az ukrajnai menekültek esetében azonban nem lángolt fel az az ellenérzés, mint ami a 2015-ös migrációs válságot jellemezte, és ami maradandó nyomot hagyott a közgondolkodásban. Erre utal a Migration Policy Center 2022 júniusban végzett felmérése, amely azt vizsgálta, hogy mennyiben tér el a szíriai és ukrajnai menekültekkel szembeni befogadási hajlandóság (Drazanova, & Geddes, 2022). A magyar válaszadók 30 százaléka egyáltalán nem fogadott volna be szíriai menekültet, az ukrajnai menekülteket elutasítók aránya azonban harmadakkora volt. Az ukrán menekültek befogadásával kapcsolatos attitűdök más kutatásokban is magas szolidaritásszintet és toleranciát mutatnak.

Március elején, rögtön az orosz támadást követően, még a spekulatív médiabefolyástól (így a morális pániktól is) viszonylag független időszakban a Társadalomkutató (2022) végzett országos, 1000 fős reprezentatív, telefonos lakossági felmérést a 18 évnél idősebbek között arról, hogy mennyire szolidárisak a magyarok az ukrajnai menekültekkel. A kutatásból kiderül, hogy a magyarok közel 80 százaléka mindenféle korlátozás nélkül befogadta volna az ukrajnai háború menekültjeit, ráadásul ez igaz volt minden korcsoportra: ugyan a korral nőtt a befogadási hajlandóság, de a legfiatalabbak kétharmada is korlátozások nélkül fogadott volna be a menekülőket. Mind a kormánypárti, mind az ellenzéki tábor, illetve mind a budapestiek, mind a vidékiek befogadási hajlandósága 80 százalék körül szóródott. A kutatás legfőbb megállapítása az, hogy e kérdésben a magyar társadalom, a gyakori törésvonalak mentén, nem polarizálódott a háború kitörésekor, vagyis a szolidaritás az ukrán menekültekkel erős támogatottsággal bírt.

Március végén az Ipsos (2022) készített 19.000 fős, 27 országra és minden kontinensre kiterjedő online felmérést 18 és 74 év közötti kérdezettekkel. A magyarok háromnegyede értett azzal egyet, hogy be kell fogadni az ukrán menekülteket, amely megfelelt a – nevezzük ezt – globális átlagnak, és nem maradt el sokkal a Társadalomkutató eredményétől.

Április közepén, jó másfél hónappal az orosz invázió megindítását követően, mind a 27 EU-tagállamban készült Flash Eurobarometer felmérés az ukrajnai háborúról való vélekedésről (országoként átlagosan közel 1000 fő részvételével – European Commission, 2022). Noha egy sor szolidaritási kérdés mentén Magyarország sereghajtónak számított a felmérés során, ez részben az általánosan magas európai Ukrajna-támogatásnak volt köszönhető. Azonban nagyon hasonló volt a helyzet a menekültek befogadásának és a humanitárius segítségnyújtás szükségességének megítélésével kapcsolatban mind az EU27 átlagát tekintve, mind a korábbi magyar adatokat nézve: a magyarok 86 százaléka értett egyet az ukrán menekültek befogadásával (az EU27 átlaga 89 százalék volt) és 91 százalékuk a humanitárius segítségnyújtással⁴ (az EU27 átlaga 93 százalék volt). Érezhető volt a szolidaritás az orosz lakossággal is, hiszen mind az EU27 átlag, mind a magyar válaszok átlaga magas volt abban a tekintetben, hogy nem szabad egyenlőségjelet tenni az orosz lakosság és az orosz vezetés közé: 81-82 százalékos e téren az egyetértés.

⁴ A menekültekkel kapcsolatos attitűdök változását jelzi, hogy 2015-ben a válaszadók nagyjából egyharmada gondolta azt, hogy a menekültek és a bevándorlók segítése (különböző területeken, pl. oktatás, munka- és lakáskeresés) nem tartozik sem az államra, sem az önkormányzatokra, sem a civil szervezetekre vagy önkéntesekre, addig 2022-ben a megkérdezettek csak 2-3 százaléka vélekedett így (Tóth, & Bernát, 2022).

Az inkluzív szolidáris attitűd azonban még nem jelentett automatikusan cselekvést. Erről pontosabb képet kapunk a TÁRKI Omnibusz vizsgálatából, amely alapján a magyar lakosság 30 százaléka segítette valamilyen módon a menekülteket 2022 áprilisában (Tóth, & Bernát, 2022). A legtöbben élelmiszert (18 százalék), egyéb tárgyakat (pl. ruha, takaró, babakocsi, 17 százalék) vagy pénzt (15 százalék) adományoztak, esetleg önkéntes munkát végeztek. Ugyanakkor a TK Kisebbségkutató Intézetének felmérése szerint, 2022 júniusára a segítők aránya 40 százalékra nőtt a magyar társadalomban és a tárgyat vagy pénzt adományozók aránya is tovább emelkedett (23-23 százalék – Zakariás et al., 2022)⁵.

A Závecz Research 2022 május végi felmérése arra kérdezett rá, hogy a migránsok mennyire veszélyeztetik az ország jövőjét. Míg 2017-ben ez az arány 78 százalék volt (egy erős morális pánik közepette), addig a májusi adat 69 százalék volt, ami még mindig nagyon magas arálynak mondható (és a két arány szinte tökéletesen átfed a muszlimokkal szembeni veszélyeztetettség érzésével – Csatári, 2022). Mindenesetre feltételezhető, hogy az ukrainai menekülteket a magyar társadalom nem tekinti migránsnak⁶. Kerekó Péter szerint az, hogy a magyar közvéleményben egyszerre csökkent a zsidóktól, muszlimoktól, cigányoktól és migránsoktól tartók aránya, azzal függhet össze, hogy „etnikai csoport elleni hangos gyűlöletkeltés most nincs a politika főáramában” (idézi Csatári, 2022). Mindenesetre elgondolkodtató, hogy 2022 tavaszán a magyarok szívesebben fogadtak volna ukrán menekülteket új szomszédként, mint egy ukrainai roma családot⁷, akiknél csak a muzulmánok esetében volt nagyobb az ellenérzés (Bíró-Nagy et al., 2022a).

Szankciók és félelmek

A magyarokat leginkább aggasztó témák rangsora is markánsan változott. A globális migráció növekedésétől való félelem a 2021-es negyedik helyről 2022-re a nyolcadik helyre csúszott vissza (Bíró-Nagy et al., 2022b), a 2022 őszi Parlameter felmérésen pedig ez szerepelt az utolsó helyen (még ezzel a helyezéssel is a kérdezettek 75 százalékát aggasztotta a migráció – European Parliament, 2022). Ezzel szemben a geopolitikai fenyegetés, a jövőbeli háborúk kitörésétől való félelem a kilencedik helyről a második helyre lépett elő (Bíró-Nagy et al., 2022b). Hiába tapasztalta Magyarország egyszerre a háborús agressziót és ezzel összefüggésben az újabb menekülthullámot, az utóbbi már nem borzolta fel annyira a kedélyeket⁸.

⁵ Összehasonlításképpen 2015-ben a lakosság 3 százaléka vett részt a közel-keleti háborúk elől menekülők segítésében (Zakariás et al., 2022).

⁶ Noha a 2015-ös menekülthullámot is elsősorban a szíriai háború keretezte, csak később vált a migráns kifejezés egyértelműen a gazdasági bevándorló politikai stigmájává.

⁷ Míg kárpátaljai magyarokat a magyar lakosság 60 százaléka hosszabb időre is befogadna, addig az ukrainai romák esetében ez az arány csupán 28,5 százalék, amihez hasonló arányokat az Ukrajnában tanuló afrikai és ázsiai diákokra vonatkozóan találunk (Zakariás et al., 2022).

⁸ Az ukrán menekültek egy hónappal a háború kitörése után már sokkal kevésbé voltak láthatóak a központosított állami menekülthelyezés miatt, és szándékos pánikkeltés sem kapcsolta őket a gazdasági bevándorlókhoz, a „migránsokhoz”. Ezenkívül az ukrán háború sokkal közelebb zajlik és az európai média is részletgazdagon dokumentálja azt (Vorländer, 2023).

Érdekes kép rajzolódott ki 2022 tavaszán Ukrajna gazdasági támogatásával kapcsolatban is. A már idézett Ipsos (2022) kutatás szerint a magyarok 68 százaléka nyilatkozta azt, hogy az ország nincs olyan gazdasági helyzetben, hogy Ukrajnát anyagilag is támogatni tudná (a globális átlag csak picit alacsonyabb, 61 százalék), illetve a magyarok csupán 38 százaléka fizetett volna többet az energiáért, hogy ezzel óvja más országok szuverenitását (a globális átlag 54 százalék volt). Az áprilisi Eurobarometer eredményei szerint az összes EU-s tagország lakosságának többsége támogatta az Oroszország elleni gazdasági szankciókat, Magyarországot kivéve, ahol ez az arány nem érte el az egyharmadot (European Commission, 2022).

A háború gazdasági következményeivel kapcsolatos attitűdöket vizsgálva az IDEA júliusi felméréséből kiderült, hogy a magyar társadalom többsége szerint az EU rosszabb helyzetbe került az orosz-ukrán háború következtében (Papp, 2022). Egyre általánosabbá vált a gazdasági depriváció érzése, amire abból következtethetünk, hogy a különböző pártpreferenciákkal rendelkező választók a háborúval kapcsolatban egyaránt a növekvő megélhetési költségek és az elszabaduló energiaárak miatt aggódtak. A félelmek az egész régióban felerősödtek a Free Press for Eastern Europe felmérése szerint is: a megkérdezettek 2022 június-júliusában az árnövekedéstől féltek a legjobban, de a gazdasági válság és az élelmiszerpiaci válság is széles körben aggodalmat okozott (Pete, 2022).

Mint ismeretes, e félelmeket a magyar kormány az EU (és a nyugati világ) Oroszország ellen kivetett gazdasági szankciók elátkozásával lovagolta meg, vagyis a morálispánik-gomb nem maradt érintetlenül. Kerényi és Sik (2022) a morálispánik-gombot láthatatlan hálózatként írja le, amelynek három fő eszköze az információs kampány, a nemzeti konzultáció (push poll) és a népszavazások. A kormány EU-szankciók ellen folytatott „információs” kampánya olyan sikeres volt, hogy októberben az összes megkérdezett 36 százaléka, a Fidesz-szavazóknak a fele⁹ tartotta igaznak azt, az egyébként hamis állítást, hogy „a magyar kormány nem szavazta meg a szankciókat” (Political Capital, 2022). Októberben ebben a hangulatban kezdődött a brüsszeli szankciókról szóló nemzeti konzultáció, az ismert részvételi aránnyal, megkérdőjelezhető módszertannal és eredménnyel (a szankciókat immár az ívet visszaküldők 97 százaléka utasította el).

A háború kitörése után nyolc hónappal azonban a szolidaritás lassan valóban kifulladásra látszott nemcsak Magyarországon, hanem szerte Európában, ahogyan az kiderült a Mercator Forum on Migration and Democracy (MIDEM) nevű közvéleménykutató szervezet felméréséből (Vorländer, 2023). E kutatás keretében 2022 szeptemberében és októberében tíz európai uniós országban összesen 20.400 embert kérdeztek meg a háború hatásairól. Átlagosan az európaiak 40 százaléka támogatta volna továbbra is Ukrajnát, dacolva a negatív gazdasági és társadalmi következményekkel, ami csak egy százalékkal több, mint azoknak az aránya, akik szerint a támogatást csökkenteni kell. Magyarországon jóval az átlag felett volt (51 százalék) a támogatás beszüntetésével egyetértők aránya.

⁹ Már májusban mérhető volt a törésvonal a szankciók megítélésében pártszimpátia szerint (Publicus, 2022): míg a kormánypártiak csupán 6 százaléka, a választásokon együttműködő ellenzéki pártok szavazóinak 61 százaléka lett volna hajlandó egy Oroszországnak súlyos bevételkiesést, a szankció kivételének viszont drágulást hozó döntést támogatni.

Hans Vorländer, a MIDEM igazgatója az eredményeket látva arra jutott, hogy „*az Ukrajnával való szolidaritás egy új stressztesztje*” várható a télen (idézi Höntsch, 2022). A lakossági infrastruktúrát ért támadások következtében egyrészt még többen indulhatnak útnak Ukrajnából, másrészt az ukrán kormány azt tanácsolta a külföldre menekült polgárainak, hogy a télen még ne térjenek vissza, mert a megrongált infrastruktúra nem fogja bírni a terhelést (Kollár, 2022). A német Caritas szintén arra hívta fel a figyelmet, hogy az energiaválság és a növekvő költségek miatt a szolidaritás és a segítőkészség csökkenhet (Höntsch, 2022).

Kutatások mutatnak rá az ukrajnai menekültek komoly kihívásaira a fogadó országokban (Kantar Public, 2022; UNHCR, 2022). Az eredmények szerint a felnőttkorúak nem egészen egyharmada talált munkát, háromnegyedük ideiglenes szálláson él, a menekült családok közel felének a legfőbb bevételi forrása valamilyen szociális juttatás, és egyre gyakrabban találkoznak csökkenő segítőkészséggel vagy kirekesztéssel, különösen a romák (Trojanek, & Gluszak, 2022).

A segítők profilja Magyarországon

Az ukrajnai menekültek megjelenése soha nem látott szolidaritási kapacitást szabadított fel a magyar társadalomban. Hirtelen szökött fel az önkéntesek száma, a menekültek számának csökkenésével azonban az altruista motiváció is megcsappant, holott a tartósan Magyarországon maradók számára érdemi segítséget továbbra is nagyrészt a civilek nyújtanak (Tóth, & Bernát, 2022).

A menekülteket valamilyen formában segítők rendkívüli változatosságot mutattak nemi, életkori, iskolázottsági, foglalkozási, aktivitási, lakóhelyi, politikai, vallási vagy kulturális jellemzőik mentén (Tóth, & Bernát, 2022). A TK Kisebbségkutató Intézet kutatása alapján azonban mégis bizonyos jellemző mintázatok feltárhatók. A nők között magasabb a segítők aránya, és a részvétel az iskolázottsággal is összefügg: a felsőfokú végzettségűek 53 százaléka, az érettségivel rendelkezők 46 százaléka segített (míg az alacsonyabb végzettségi kategóriákban valamivel több, mint a felére csökken ez az arány). Ők azok, akik mindenkit befogadnának legalább a háború idejére függetlenül az etnikai hovatartozástól (Zakariás et al., 2022).

A segítők között az egyébként is leterhelt és strukturális problémákkal küzdő gondozási szektor dolgozói is felülreprezentáltak (58 százalék – ami a nemi megoszlással is összefüggésben lehet), illetve kevéssel az átlag feletti aktivitást mutattak a kormányzati és önkormányzati szektor dolgozói vagy azok, akik saját vállalkozással rendelkeznek (42-42 százalék) (Zakariás et al., 2022).

Az anyagi helyzet kategóriái szerint nincs különbség a segítségnyújtásban, amit magyarázhat az is, hogy alacsony volt a segítségnyújtás belépési küszöbe, az ország számos pontján akár mikroadománnyal is lehetett támogatni a menekülteket. Az inkluzív befogadási hajlandóság azonban már összefügg a megtakarítással: a két szélső anyagi helyzetre vonatkozó kategória tagjai, a megtakarítással nem rendelkezők és a kifejezetten jómódúak azok, akik között az átlagnál alacsonyabb a befogadási arány, míg a középső anyagi helyzet-kategóriában magas (Zakariás et al., 2022).

A politikai preferencia is befolyásolja a segítségnyújtást: a Jobbik nélküli ellenzék, a Fidesz-

REFLEX

KDNP és az MKKP szimpatizánsai az átlag feletti arányban vettek részt a segítségben, a Mi Hazánk és a Jobbik szimpatizánsai azonban jóval átlag alatt, és ennek megfelelően alakult a pártszimpatizánsok inkluzív befogadási hajlandósága is. Ezenkívül az egyház tanításait követő vallásos válaszadók, a korábbi civil kötődéssel rendelkezők és azok segítettek átlagon felüli arányban, akik a 2015-ös menekültválságban már részt vettek ilyen tevékenységben (Zakariás et al., 2022).

A következőkben egy 2017-es adatbázis alapján megvizsgáljuk, hogy amennyiben a szolidaritás csökkenésével párhuzamosan a kormányzati kommunikáció újabb morális pánikba torkollik, mely társadalmi csoportok lesznek azok, akikre a menekültek vélhetően hosszabb távon is számíthatnak.

Kutatás és extrapoláció

A Milton Friedman Egyetem és a Bécsi Egyetem által közösen gondozott, 2016 és 2020 között zajló Socris (Solidarity in times of crises) projektben¹⁰ 2017-ben felmértük többek között a menekültekkel szembeni támogatási hajlandóságot is. Egy 1000 fős, nemre, korcsoportokra, iskolai végzettségre, településtípusra és régióra reprezentatív országos mintán vizsgáltuk azt, hogy a kérdezettek több vagy kevesebb állami támogatást adnának a menekülteknek, mint amennyit az állam ténylegesen nyújt.

Operacionalizáció

Előjáróban fontos megjegyeznünk, hogy kutatásunkban Zulehner és munkatársait (1996), Reßlert (2002) és Bourdieu-t (1999, 2000) követve a menekültek támogatását a makroszolidaritás egyéni szintű támogatásaként operacionalizáltuk, hiszen ez a terület elsődlegesen az állam feladata kell, hogy legyen. Az inkluzív és exkluzív orientációt pedig az elméleti részben említett etnonacionalizmust (Georgi, 2013), jóléti sovinizmust (Hentges, & Flecker, 2006, p. 140; Kriesi, 2015) és szociális dominancia orientáltságot tükröző (Sidanius, & Pratto, 1994) attitűdök mentén ragadtuk meg.

Függő változó

A kutatás során a függő változónk abból a kérdésből állt, hogy a magyar államnak többet vagy kevesebbet kellene-e segítenie a menekülteknek, vagy nem kellene változtatnia a segítség mértékén (amely, mint ismeretes, a 2015 utáni időszakban kifejezetten alacsonyszintűnek, vagy inkább alig létezőnek volt mondható).

Független változók

A szokásos szociodemográfiai változók (nem, kor, településtípus) mellett az iskolai

¹⁰ A SOCRIS-projekt (ANN 120360) 2016 és 2020 között térképezte fel az emberek társadalmi-gazdasági változásokra adott reakcióit és politikai orientációit Ausztriában és Magyarországon, bemutatta a válság társadalmi kohézióra és demokratikus viszonyokra gyakorolt hatását. A kutatás során feltártuk, hogy az említett folyamatok hogyan hatnak a kirekesztő, nacionalista és xenofób attitűdökre, és hogyan vezetnek el a populisták radikális jobboldal iránti szimpátiához. A projekt ugyanakkor bemutatta azt is, hogy a válság alatt hogyan erősödnek fel az inkluzív, demokratikus, szolidaritásra épülő politikai orientációk, ezzel új elméleti keretben vizsgálva az inkluzív és exkluzív politikai orientációk jelenségét.

REFLEX

végzettség, a foglalkozási pozíció (a munkanélküliek esetében a legutolsó foglalkozási pozíció) ordinális skálára történő transzformációját követően, és az egy főre jutó jövedelem segítségével, hoztuk létre a társadalmi státusz változót (lásd eredetileg Lenski, 2013).¹¹

Ezután a klasszikus szociálpszichológia drivereket vontuk be az elemzésbe, úgymint a szubjektív jólét¹², a kollektív relatív depriváció¹³, a társadalmi-gazdasági változások egyénre vonatkoztatott hatása¹⁴ (nyertes/vesztes percepció) és a társadalmi kötődés¹⁵ változóit. E változók bevonása azért is indokolt volt, mert egy válságos helyzetben a változások negatív érzékelésével, a jólét csökkenésével, a depriváció növekedésével, valamint a társadalmi kötődések fellazulásával párhuzamosan csökkenhet a menekültekkel szembeni szolidaritás, ahogyan azt a korábban említett tapasztalatokból láthattuk (Grajczjár et al., 2022; Vorländer, 2023; Höntschi, 2022). Kíváncsiak voltunk továbbá arra, hogy a hazai rászoruló társadalmi csoportokkal (kisnyugdíjasokkal, nagycsaládosokkal, munkanélküliekkel) kapcsolatos szolidaritás¹⁶ összefügg-e a menekültekkel kapcsolatos szolidaritással vagy exkluzív formát ölt. Magyarázó változóként vontuk be továbbá a válságok során gyakran felerősödő rendteremtési autoriter igényt is¹⁷.

A következő lépésben Kriesi eredeti inkluzív/exkluzív szolidaritást mérő modelljének módosított változatát használtuk a különböző szolidaritásformák kialakításához, amelyeket magyarázó változóként építettünk a logit modellbe.

¹¹ Főkomponens, megmagyarázott hányad: 55%

¹² 1) Hogyan változott családja pénzügyi helyzete az elmúlt években? 2) Ön szerint hogyan fog változni családja pénzügyi helyzete az elkövetkező évek során? 3) Hogyan értékelné háztartása összjövedelmét? – Eredetileg 4 és 5 fokú Likert skálákon mérve, főkomponens, megmagyarázott hányad: 61%

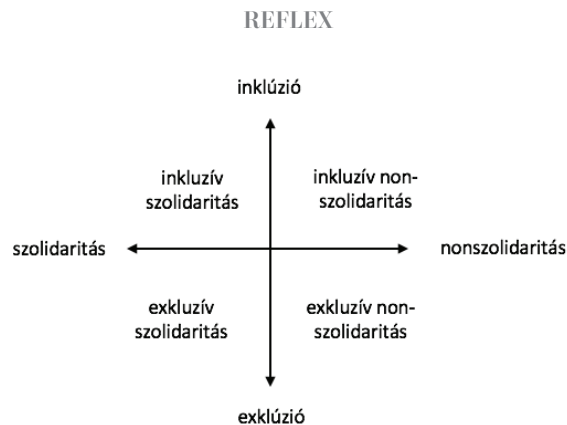
¹³ 1) A hozzám hasonló emberek megbecsültsége nincs arányban azzal a megbecsültséggel, amit megérdemlünk. 2) A hozzám hasonló emberek megfelelő javadalmazást kapnak az elvégzett munkáért. 3) A hozzám hasonló embereknek megvan az érdekei megvédéséhez szükséges hatalma. – Eredetileg 5 fokú Likert skálákon mérve, főkomponens, megmagyarázott hányad: 56%

¹⁴ 1) Mit mondana, hogyan változott az Ön által elvégzendő munka mennyisége az elmúlt években? 2) Hogyan változott a döntéshozatali lehetősége? 3) Hogyan változott foglalkoztatási biztonsága, azaz annak esélye, hogy megtarthatja állását/vállalkozását? – Eredetileg 5 fokú Likert skálákon mérve, index.

¹⁵ 1) Erősen kötődöm a rokonaimhoz. 2) Erősen kötődöm a lakóközösségemhez. 3) Erősen kötődöm Magyarországhoz. – Eredetileg 5 fokú Likert skálákon mérve, főkomponens, megmagyarázott hányad: 53%

¹⁶ Az alább felsorolt csoportok közül, mint a kisnyugdíjasok, nagycsaládosok, munkanélküliek, melyek azok, amelyeket a kormánynak jobban kellene segítenie a helyzetük javítása érdekében? – Eredetileg 3 fokú Likert skálákon mérve, index.

¹⁷ 1) A tekintély tisztelete és az engedelmisség a két legfontosabb erény, amelyeket a gyerekeknek meg kell tanulniuk. 2) A legtöbb társadalmi probléma megoldódna, ha meg tudnánk valahogy szabadulni az erkölcstelen és antiszociális emberektől. 3) Erős vezetőkre van szükségünk, akik megmondják, mit tegyünk. – Eredetileg 5 fokú Likert skálákon mérve, főkomponens, megmagyarázott hányad: 60%

2. ábra: Módosított Kriesi-modell. Forrás: Grajczjár et al., 2022

A szolidaritás-nonszolidaritás-tengelyt a makroszolidaritás támogatása mentén operacionalizáltuk, hiszen a függő változónk a menekültek állam általi támogatásának mértékéről szólt (lásd még ehhez Zulehnert és munkatársait [1996], Reßlert [2002] és Bourdieut [1999, 2000]). A makroszolidaritás főkomponens a következő változókból állt (a megmagyarázott hányad 48 százalék volt):

- A gazdag országok lakóinak különadót kellene fizetniük annak érdekében, hogy segítsék a szegényebb országok lakóit;
- A magyar kormánynek lépéseket kellene tennie a jövedelmi különbségek csökkentése érdekében;
- Fontos számomra, hogy az emberek egyenlő bánásmódban részesüljenek, és azonos esélyeik legyenek.

Az inkluzív és exkluzív tengely kialakításához a jobboldali radikalizmus irodalmából kölcsönöztünk három attitűdöt, amelyek mentén határozottabban kikristályosodni véltük az exkluzív orientációt: a szociális dominancia orientációt¹⁸, az etnocentrizmusét¹⁹ és a jóléti populizmusét²⁰ (lásd még: Politi et al., 2020; Grajczjár et al., 2022). E három aggregált változót egyetlen (másodlagos) főkomponensre rendeztük (megmagyarázott hányad: 48 százalék).

Eredmények

Az alábbi táblázat mutatja be a klaszterelemzés eredményeit. Ahogyan látható, sikerült reprodukálni a négy szolidaritás klasztert az inkluzív-exkluzív és a nonszolidaritás-szolidaritás tengelyek mentén.

¹⁸ Az SDO-t a következő kijelentésekkel való egyetértés/elutasítás mentén mértük: Vannak emberek, akik alacsonyabb rendűek másoknál. Néha át kell gázolnunk másokon ahhoz, hogy előrejussunk az életben. Valószínűleg jó dolog, hogy egyes csoportok fent, míg mások lent vannak. Főkomponens, megmagyarázott hányad: 48%.

¹⁹ Az etnocentrizmus indexet a következő kijelentésekkel való egyetértés mentén mértük: A világ jobb lenne, ha más országok lakói olyanok lennének, mint a magyarok. Az embereknek akkor is támogatniuk kell hazájukat, ha annak nincs igaza.

²⁰ A jóléti populizmus indexet a következő kijelentésekkel való egyetértés mentén mértük: Amikor kevés a munkahely, a munkaadóknak előnyben kellene részesíteniük a magyarokat más népcsoportokkal szemben. Szociális ellátást csak azoknak kellene adni, akik fizetnek adót és egyéb hozzájárulást.

REFLEX

	inkluzív non- szolidaritás (19%)	exkluzív non- szolidaritás (26%)	exkluzív szolidaritás (27%)	inkluzív szolidaritás (28%)
inkluzív-exkluzív-tengely	-0,52723	0,65842	0,81703	-1,00494
nonszolidaritás- szolidaritás-tengely	-1,22626	-0,57916	0,78879	0,59762

2. táblázat: A k-means klaszterelemzés eredményei (14 iteráció, listwise módszer, N=860)

Az inkluzív szolidáris klaszterbe a kérdezettek 28 százaléka, míg az inkluzív nonszolidáris klaszterbe a válaszadók 19 százaléka került. Az exkluzív klaszterek összességében nagyobb arányt képviselnek, mindkét exkluzív klaszter a válaszadók több mint egynegyedét fedi le (26 és 27 százalékát). A következő lépésben e klasztereket a fentebb leírt magyarázó változókkal együtt építjük be a logit modellbe.

Mielőtt továbblépnénk, érdemes megemlíteni, hogy a menekültek nagyobb mértékű állami támogatásának igénye 2017-ben a válaszadók csupán 15 százalékára volt jellemző, 30 százalékuk ugyanannyit adott volna a menekülteknek továbbra is, mint amennyit kaptak, 55 százalékuk pedig még ennél is kevesebbet.

Az alábbi tábla mutatja a multinomiális logisztikus regresszió eredményeit, ahol a függő változónk a menekülteknek nyújtandó állami segítség mértéke volt (a referenciacsoportunkat azok képezték, akik szerint az államnak kevesebbet kellene segítenie a menekülteknek).

referenciacsoport: kevesebbet kellene az államnak segítenie a menekülteknek – 55% (Nagelkerke pseudo R ² : ,317)	ugyanannyit kellene az államnak segítenie a menekülteknek – 30%			többet kellene az államnak segítenie a menekülteknek – 15%		
	B	Sig.	Exp(B)	B	Sig.	Exp(B)
nem	,134	,545	1,144	-,208	,499	,812
kor	,122	,275	1,130	,093	,541	1,098
településméret	-,144	,063	,866	-,115	,285	,891
társadalmi státusz	,216	,096	1,241	-,003	,988	,997
szubjektív jólét	,127	,356	1,135	,251	,168	1,285
társadalmi kötődés/ integráció	,084	,470	1,088	-,100	,497	,904
megbecsültség/depriváció érzése	,102	,393	1,107	,094	,571	1,099
változások érzékelése (nyertes/vesztes pozíció)	-,063	,505	,939	-,197	,101	,821

REFLEX

 hazai rászoruló társadalmi csoportok állami támogatásának növelése	,336	,010	1,399	,970	,000	2,639
 tekintélyelvűség	-,072	,599	,930	-,426	,020	,653
inkluzív nonszolidáris	-,263	,443	,768	-,651	,111	,522
 exkluzív nonszolidáris	-,923	,003	,397	-2,02	,000	,133
 exkluzív szolidáris	-,717	,025	,488	-1,62	,000	,198
 referenciacsoport: inkluzív szolidáris	ref	ref	ref	ref	ref	ref
 bizonytalan	,182	,503	1,199	1,541	,002	4,670
Jobbik szavazó	,641	,072	1,899	1,079	,104	2,941
 bal-liberális ellenzéki szavazó	,778	,059	2,177	2,687	,000	14,686
 referenciacsoport: kormánypárti szavazó	ref	ref	ref	ref	ref	ref

3. táblázat: Logit modell

A logit modell eredménye azt mutatja, hogy a menekültek segítségének etatiszta megközelítése közvetlenül nem függ a szociodemográfiai változóktól, de még a szociálpszichológiai driverektől sem. Vagyis mindegy, hogy milyen korú, nemű, iskolai végzettségű vagy mekkora jövedelmű a kérdezt, illetve mindegy mekkora településen lakik, mindig találunk közöttük menekültsegítőket és menekültelleneseket is. Mindegy továbbá az is, hogy mennyire integrált a válaszadónk a társadalomba, mekkora a deprivációs szintje vagy a jóléti percepciója, illetve milyen anyagi változásokon ment át a háztartása az elmúlt években, szociálpszichológiai percepcióktól függetlenül mindig lesznek olyanok, akik szerint az államnak jobban vagy kevésbé kellene segítenie a menekülteket.

Más a helyzet ugyanakkor, ha a hazai rászoruló csoportokkal kapcsolatos attitűddel, a tekintélyelvűséggel (vagy másképpen fogalmazva a zárt gondolkodásmóddal), a különböző szolidaritástípusokkal vagy a pártválasztással vetjük össze a menekültek segítségének igényét. A menekültellenesekhez képest azok, akik a hazai szociális kisebbségeket támogatják, 2,6-szoros eséllyel adnának több állami segítséget a menekülteknek is. A tekintélyelvűség egyértelműen a menekültek alacsonyabb szintű támogatásához vezet. A két inkluzív csoport (az inkluzív szolidáris és az inkluzív nonszolidáris) vélekedése nagyon hasonló, hozzájuk képest az exkluzív szolidárisok nagyjából ötödakkora eséllyel buzdítanak az államot a menekültek bőkezűbb segítésére, az exkluzív nonszolidárisok pedig kevesebb, mint hetedakkora eséllyel. Érdekeség, hogy a törésvonalat nem a szolidáris-nonszolidáris tengelyen, hanem csupán az inkluzív-exkluzív tengelyen vélhetjük felfedezni, vagyis az SDO, a jóléti sovinizmus és az etnocentrizmus (továbbá a tekintélyelv) lesznek azok a kirekesztő attitűdök, amelyek mentén értelmezhető a menekültek állami támogatásának elutasítása. A kormánypárti szavazók és a Jobbik szavazói hasonlóan gondolkodnak a menekültek állami

REFLEX

támogatásának szükségességéről, e csoportokhoz képest a baloldali ellenzék szavazói közel tizenötszörös eséllyel, míg a bizonytalanok több mint négy és félszeres eséllyel adnának több állami támogatást a menekülteknek.

Vagyis egy eszkáladó, ukrán menekültekkel kapcsolatos morális pánik esetén vélhetően a baloldali ellenzék szavazói, a nyitott gondolkodású, inkluzív beállítódású, etatista (a hazai szociális kisebbségeket is támogató) polgárok azok, akikre továbbra is számíthatnának a menekültek, függetlenül szociodemográfiai sajátosságaiktól, társadalmi helyzetüktől vagy egyéni percepcióiktól.

Konklúzió

A szolidaritás mögött a szakirodalom többsége szerint erkölcsi megfontolások, a szociális egészhez való tartozás, a közösen képviselt értékek, a társadalmi közelség, a közösség jóléte iránti elkötelezettség, az együttérzés, az igazságosság, a segítőkészség, a tolerancia, illetve a külső fenyegetettséggel szembeni védelem állnak. Nem mindegy ugyanakkor, hogy kiket tekintünk a közösség tagjának, hol és milyen dimenziók mentén húzzuk meg a szolidaritásközösség határait. Amennyiben ezek szociodemográfiai, vallási, etnikai, nemzeti, gazdasági, kulturális, területi vagy érdem szerinti határok, akkor a szolidaritás exkluzív, kirekesztő formát ölt, és hierarchizálja e dimenziók mentén az emberek csoportjait. Ezzel szemben az inkluzív szolidaritás kifejezetten törekszik az egyenlősítő, univerzalisztikus attitűdök támogatására.

Tanulmányunkban arra próbáltuk felhívni a figyelmet, hogy általában és konkrétan az ukrán menekültekkel kapcsolatban is a kezdetekben kifejezetten magas inkluzív jellegű szolidaritás az idő múltával visszaszorulni látszik Európában. A szakirodalom és a témával foglalkozó 2022-es nemzetközi kutatások eredményei azt sugallják, hogy ennek okai elsősorban a megélhetést megnehezítő körülményektől való félelemmel (áruhiánnyal, áremelkedéssel), az életszínvonal csökkenésével és deprivációérzéssel magyarázhatók. Kutatásunk során egy lehetséges forgatókönyvet próbáltunk felvázolni, már lezajlott eseményekből igyekeztünk következtetni egy, a tendenciákat figyelve még előttünk álló eseményre. Ezért nem a jelenlegi menekülthullámmal kapcsolatos attitűdöket vizsgáltuk, hanem a 2017-es állapotot, amely ugyanakkor több ponton eltér a mai helyzettől: egyrészt a kormányzati morális pánikkeltés jelenleg (még) nem a menekültekről szól, hanem a „brüsszeli szankciók” és az ukrán vezetés ellen irányul, vagyis az ukrán menekülteket a magyar kérdezettek többsége vélhetően nem tekinti „megélhetési bevándorlónak” és nem vonatkoztatja rá az azóta szitokszóvá vált migráns kifejezést. Másrészt a jelenlegi helyzetben a gazdasági visszaesés és a megélhetési nehézségei kézzelfoghatóbbak, mint 2017-ben.

A 2022-es kutatási eredmények szerint a nők, a magasabb iskolai végzettségűek, a középosztály tagjai és a kormányzati szavazók is átlagon felül vettek részt menekülteket segítő tevékenységekben. A visszaszorulóban lévő menekülttámogatás ugyanakkor arra figyelmeztet, hogy – különösen egy elhúzódó fegyveres konfliktus esetén – a szankciók és az ukrán vezetés elleni hangulatkeltés könnyen átfordulhat menekültellenességbe. Éppen

REFLEX

ezért extrapolációs céllal azt vizsgáltuk, hogy egy kifejezetten menekültellenes környezetben kikre számíthatnak hosszútávon az ukrainai menekültek. Eredményeink azt mutatták, hogy a változások érzékelése (nyertes-vesztes pozíció), az életszínvonal csökkenése vagy a deprivációérzés hatása nem szignifikáns, vagyis ezekkel a jelenségekkel nem lehet megmagyarázni sem a menekültellenességet, sem a menekültek támogatását egy morális pánik során. Hasonlóképpen a szociodemográfiai változók sem játszanak szerepet ebben, sem a kor, sem a nem, sem a településméret, sem az iskolai végzettség vagy az anyagi helyzet nem magyarázza a menekültek támogatását/elutasítását. Vagyis mind a menekültellenes, mind a menekülteket támogató attitűdök társadalmi rétegeken, osztályokon átívelő mintázatot mutattak.

Az egyik nagy különbség, egy menekültekkel szembeni morális pánik esetén, e csoportok számosságában mutatkozott meg. Ugyanis a kifejezetten menekültellenesek 2017-ben közel négyszerannyian voltak (55 százalék), mint a menekülttámogató csoportok (15 százalék). Az ukrán háború elől menekülőkkel szemben tapasztalt, és a bemutatott kutatásokból is látszó szolidaritáskapacitás arra enged következtetni, hogy egy menekültellenessé váló közhangulat egy, a korábbinál szélesebb társadalmi bázist kezdene el erodálni. A másik fontos különbség az exkluzív attitűdök felerősödése egy morális pánik közepette: azok, akik a saját csoportjukat és Magyarországot mind anyagi, mind morális szempontból mások fölé helyezik, nagy valószínűséggel előbb-utóbb el fogják utasítani a menekültek felvételét.

A harmadik fontos különbség az inkluzív szolidáris (ha tetszik etatista) attitűd megléte/hiánya a hazai szociális kisebbségek irányába: a hazai rászoruló csoportok támogatása nem exkluzív jellegű, hanem inkább driverként szolgál egyfajta univerzalizmus kialakulása felé. Ez alátámasztja Zulehnernek és munkatársainak (1996) azon megállapítását, hogy a szükségét szenvedőkkel való együttérzés értékké válik, hatóköre kitágul és a szélesebb emberi közösség felé fordul.

A negyedik fontos különbség pedig a pártpreferencia terén figyelhető meg: a bizonytalanok és a baloldali ellenzéki szavazók menekülttámogatása jóval valószínűbb, mint a kormánypártok, vagy a jobboldali ellenzék szavazóié.

Irodalom

- Adams, K., Arivalagan, K., Bonardi, M., Martz, C., & Crane, D. M. (Eds.) (2022). *Russian War Crimes Against Ukraine: The Breach of International Humanitarian Law By The Russian Federation*. The Global Accountability Network. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.4106901>
- Agustín, Ó. G., & Jørgensen, M. B. (2019). *Solidarity and the 'Refugee Crisis' in Europe*. Palgrave Macmillan. <https://doi.org/10.1007/978-3-319-91848-8>
- Al-Hasnawi, A. H. M. (2022). The Russian-Ukrainian war and its implications for international security: a geopolitical vision. *Texas Journal of Multidisciplinary Studies*, 9, 177–192. <https://zienjournals.com/index.php/tjm/article/view/2051>
- Balibar, É. (2010). Kommunismus und (Staats-) Bürgerschaft. Überlegungen zur emanzipatorischen Politik. In *Das Staatsverständnis von Nicos Poulantzas* (pp. 19-34). Nomos Verlagsgesellschaft mbH & Co. KG. <https://doi.org/10.5771/9783845221038-19>
- Bayertz, K. (1999). Four uses of “solidarity”. In Bayertz, K. (Ed.), *Solidarity* (pp. 3–28). Springer. https://doi.org/10.1007/978-94-015-9245-1_1
- Bíró-Nagy, A., Szászi, Á., & Varga, A. (2022a). *Széttartó világok. Polarizáció a magyar társadalomban a 2022-es választások után*. Friedrich-Ebert-Stiftung & Policy Solutions. https://www.policysolutions.hu/userfiles/Policy_Solutions_Szettarto_vilagok_Polarizacio_Magyarorszagon.pdf
- Bíró-Nagy, A., Szászi, Á., & Antal, B. (2022b). *Poszt-covid Magyarország*. Budapest, Friedrich-Ebert-Stiftung & Policy Solutions. <https://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/19707.pdf>
- Böhlke, E. (2009). *Solidarität. Eine ideengeschichtliche Studie*. Rosa Luxemburg-Stiftung.
- Bourdieu, P. (1999). *Acts of Resistance: Against the Tyranny of the Market*. The New Press.
- Bourdieu, P. (2000). *Pascalian Meditations*. Polity Press.
- Chotiner, I. (2022.03.01.). *Why John Mearsheimer Blames the U.S. for the Crisis in Ukraine*. The New Yorker. <https://www.newyorker.com/news/q-and-a/why-john-mearsheimer-blames-the-us-for-the-crisis-in-ukraine>
- Chyzh, O. (2023.01.22.). *When will Putin give up Ukraine? Only when his inner circle forces him to stop*. The Guardian. <https://www.theguardian.com/commentisfree/2023/jan/22/vladimir-putin-ukraine-west-russia-president>
- Csatári, F. D. (2022.06.08.). *Putyin népszerűsége idehaza is erősen csökkent, egyedül a Mi Hazánk táborá szimpatizál vele egy kicsit*. Telex. <https://telex.hu/belfold/2022/06/08/oroszpártisag-nyugat-putyin-megitelese-kozvelemeney-kutatas-zavec-research-kreko-peter>
- Curanovic, A. (2021). *The Sense of Mission in Russian Foreign Policy*. Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781003131588>
- Drazanova, L., & Geddes, A. (2022.06.20.). *Europeans welcome Ukrainian refugees but governments need to show they can manage*. Robert Schuman Centre, MPC Blog. <https://blogs.eui.eu/migrationpolicycentre/attitudes-towards-ukrainian-refugees-and-the-responses-of-european-governments/>

REFLEX

- Durkheim, É. (2000 [1893]). *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest, Osiris.
- European Social Survey Round 1-10 Data (2002-2020). Data file edition 1.2. Sikt - Norwegian Agency for Shared Services in Education and Research, Norway – Data Archive and distributor of ESS data for ESS ERIC. doi:10.21338/NSD-ESS1-10-2002-2020.
- European Commission (2022). *Flash Eurobarometer 506. EU's response to the war in Ukraine*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2772>
- European Parliament (2022). *EP Autumn 2022 Survey: Parlemeter*. <https://europa.eu/eurobarometer/surveys/detail/2932>
- Fidler, S., & Gordon, M. R. (2023.02.21.). Russia, China Challenge U.S.-Led World Order. *The Wall Street Journal*. <https://www.wsj.com/articles/russia-china-challenge-u-s-led-world-order-3563f41d>
- Forst, R. (2005). *Das Recht auf Rechtfertigung. Elemente einer konstruktivistischen Theorie der Gerechtigkeit*. Suhrkamp.
- Fuchs-Heinritz, W., Lautmann, R., Rammstedt, O., & Wienold, H. (Eds.). (2013). *Lexikon zur Soziologie*. Springer-Verlag.
- Georgi, V. B. (2013). Empirische Forschung zu Lehrenden mit Migrationshintergrund, minority teachers und teachers of color. *Lehrerinnen und Lehrer mit Migrationshintergrund. Zur Relevanz eines Merkmals in Theorie, Empirie und Praxis*, pp. 85-103.
- Gerlach, O., Hahn, M., Kalmring, S., Kumitz, D., & Nowak, A. (Eds.) (2009). *Globale Solidarität und linke Politik in Lateinamerika*. Karl Dietz Verlag.
- Goes, T. (2015). *Zwischen Disziplinierung und Gegenwehr. Wie Prekarisierung sich auf Beschäftigte im Großhandel auswirkt*. Campus Verlag.
- Grajczár, I., Nagy, Zs., & Örkény, A. (2022). Types of Solidarity in a Hybrid Regime: The Hungarian Case. *Government and Opposition*, 57(4), 610-629. doi:10.1017/gov.2021.36
- Grumke, T. (2017.04.21.). Globalisierte Anti-Globalisten – was Rechtsextremisten überall auf der Welt gemeinsam haben. *Bundeszentrale für politische Bildung*. <https://www.bpb.de/politik/extremismus/rechtsextremismus/246894/globalisierte-anti-globalisten>
- Hentges, G., & Flecker, J. (2006). Die Sirenen-Gesänge des europäischen Rechtspopulismus. In Bathke, P., & Spindler, S. (Eds.): *Neoliberalismus und Rechtsextremismus in Europa. Zusammenhänge – Widersprüche – Gegenstrategien* (pp. 122–146.). Karl Dietz Verlag. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2005.tb02105.x>
- Hill, F., & Gaddy, C. G. (2017). *Mr. Putin: Operative in the Kremlin*. Brookings Institution Press. <http://www.jstor.org/stable/10.7864/j.ctt7zsvpb>
- Hondrich, K. O., & Koch-Arzberger, C. (1992). *Solidarität in der modernen Gesellschaft*. Fischer Taschenbuch Verlag.
- Höntsche, J. (2022.12.06.). *Mehrheit der Deutschen will die Ukraine unterstützen – aber nicht um jeden Preis*. Spiegel. <https://www.spiegel.de/politik/deutschland/ukraine-krieg-mehrheit-der-deutschen-will-die-ukraine-unterstuetzen-aber-nicht-um-jeden-preis-a-7b8967d5-cc7a-426e-b3a6-8f527b6871bc>
- Ipsos (2022). *The world's response to the war in Ukraine. A 27-country Global Advisor survey*. <https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2022-04/Global%20Advisor%20-%20War%20in%20Ukraine%20-%20April%202022%20-%20Graphic%20Report.pdf>

- Johannesson, J., & Clowes, D. (2022). Energy resources and markets—perspectives on the Russia–Ukraine war. *European Review*, 30(1), 4-23. <https://doi.org/10.1017/S1062798720001040>
- Kahn, M. (2022.04.20.). Number of refugees fleeing Ukraine war tops 5 mln-UN agency. *Reuters*. <https://www.reuters.com/world/europe/number-refugees-fleeing-ukraine-war-exceeds-5-million-un-agency-2022-04-20/>
- Kantar Public (2022). *Understanding and addressing the needs of Ukrainian refugees. Insights from Kantar Public's 'Voice of Ukraine' study into the intentions and daily challenges facing Ukrainian nationals, displaced from their country since the start of the Russian invasion*. Kantar Public.
- Kerényi, P., & Sik, E. (2022). Adalékok a morális pánikgomb legfrissebb megnyomattatásához. *Mozgó Világ*, 48(16). 15-27.
- Kollár, D. (2022.10.29.). Kőkemény tél előtt Ukrajna: komoly baj lehet abból, ha hazamennek a menekültek. *Privátbankár*. <https://privatbankar.hu/cikkek/makro/kokemeny-tel-elott-ukrajna-komoly-baj-lehet-abbol-ha-hazamennek-a-menekultek.html>
- Koos, S., & Seibel, V. (2019). Solidarity with refugees across Europe. A comparative analysis of public support for helping forced migrants, *European Societies*, 21(5) 704-728, DOI: 10.1080/14616696.2019.1616794
- Kotkin, S. (2016.04.18.). Russia's Perpetual Geopolitics. Putin Returns to the Historical Pattern *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/articles/ukraine/2016-04-18/russias-perpetual-geopolitics>
- Kotkin, S. (2022.04.06.). The Cold War Never Ended. Ukraine, the China Challenge, and the Revival of the West. *Foreign Affairs*. <https://www.foreignaffairs.com/reviews/review-essay/2022-04-06/cold-war-never-ended-russia-ukraine-war>
- Kraxberger, S. (2010). *Solidaritátskonzepte in der Soziologie*. In Momentum Kongress (Vol. 10).
- Kriesi, H. (2015). Enlightened Understanding, Empowerment and Leadership-Three Ways to Enhance Multiculturalism: Comment on Will Kymlicka's article: "Solidarity in Diverse Societies". *Comparative Migration Studies*, 3(18). <https://doi.org/10.1186/s40878-015-0019-2>
- Laruelle, M. (2015). *The "Russian World": Russia's Soft Power and Geopolitical Imagination*. Washington: Center on Global Interests.
- Lebow, R. (2022). International Relations Theory and the Ukrainian War. *Analyse & Kritik*, 44(1), 111-135. <https://doi.org/10.1515/auk-2022-2021>
- Lenski, G. E. (2013). *Power and Privilege: A Theory of Social Stratification*. UNC Press.
- Majtényi, B. (2014): Alaptörvény a nemzet akaratából. *Állam-és Jogtudomány*, 2014(1), 77–96.
- Messing, V., & Ságvári, B. (2019). *Still divided but more open Mapping European attitudes towards migration before and after the migration crisis*. Friedrich Ebert Stiftung.
- Orbán, V. (2022a). *Orbán Viktor ünnepi beszéde az 1848/49. évi forradalom és szabadságharc 174. évfordulóján*. Miniszterelnöki Kabinetiroda. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-unnepi-beszede-az-1848-49-evi-forradalom-es-szabadsagharc-174-evfordulojan/>

- Orbán, V. (2022b). *Orbán Viktor sajtótájékoztatója a magyar–ukrán határ szemlélését követően*. Miniszterelnöki Kabinetiroda. <https://2015-2022.miniszterelnok.hu/orban-viktor-sajtotajekoztatoja-a-magyar-ukran-hatar-szemlejet-kovetoen/>
- Papp, A. (2022.08.22.). *A kormánypárti szavazók mindössze 3 százaléka gondolja felelősnek Oroszországot az ukrajnai háborúért*. 24.hu. <https://24.hu/belfold/2022/08/22/idea-intezet-felmeres-orosz-ukran-haboru-mi-hazank-ellenzek/>
- Person, R., & M. McFaul. (2022). “What Putin Fears Most.” *Journal of Democracy*, 33. 18–27. <https://doi.org/10.1353/jod.2022.0015>
- Pete, L. (2022.11.28.). *Kelet-Közép-Európában a magyarok a leginkább orosz pártiak és EU-szkeptikusok egy közvélemény-kutatás szerint*. Átlátszó. <https://atlatszo.hu/adat/2022/11/25/kozep-kelet-europaban-a-magyarok-a-leginkabb-oroszpartiak-es-eu-szkeptikusok-egy-kozvelemenykutatas-szerint/>
- Piotrowicz, K., Semeniv, S., Kupis, R., Ryś, M., Perera, I., Gryglewska, B., & Gąsowski, J. (2022). Disease burden in older Ukrainian refugees of war: a synthetic reanalysis of public records data. *The Lancet*. 3(10) E667-E673. [https://doi.org/10.1016/S2666-7568\(22\)00187-8](https://doi.org/10.1016/S2666-7568(22)00187-8)
- Pratto, F., Sidanius, J., Stallworth, L. M., & Malle, B. F. (1994). Social dominance orientation: A personality variable predicting social and political attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67(4), 741–763. <http://nrs.harvard.edu/urn-3:HUL.InstRepos:3207711> <https://doi.org/10.1037/0022-3514.67.4.741>
- Political Capital (2022.11.16.). *A Fidesz-szavazók fele szerint a kormány nem szavazta meg a szankciókat – kutatás az orosz-ukrán háborúval kapcsolatos attitűdökről*. Political Capital. https://politicalcapital.hu/hireink.php?article_read=1&article_id=3107
- Publicus (2022.05.13). *Egyre kevesebben tartják agressziónak Ukrajna lerohanását*. Publicus. <https://publicus.hu/blog/egyre-kevesebben-tartjak-agresszionak-ukrajna-lerohanasat/>
- Puolantzas, N. (1978). *Classes in Contemporary Capitalism*. Verso.
- Reßler, R. (2002). Bestimmungsfaktoren zur allgemeinen Akzeptanz wohlfahrtsstaatlicher Leistungen. *Wirtschaft und Gesellschaft*, 28(2), 201-228.
- Rumer, E. (2023.02.17.). *Putin's War Against Ukraine: The End of The Beginning*. Carnegie Endowment for International Peace. <https://carnegieendowment.org/2023/02/17/putin-s-war-against-ukraine-end-of-beginning-pub-89071>
- Rydgren, J. (2006). Vom Wohlfahrtschauvinismus zur ideologisch Begründeten Fremdenfeindlichkeit. Rechtspopulismus in Schweden und Dänemark. In Decker, F. (Ed.): *Populismus. Gefahr für Demokratie oder nützliches Korrektiv?* (pp. 165–190.) VS Verlag für Sozialwissenschaften. https://doi.org/10.1007/978-3-531-90163-3_8
- Sik, E. (2016). Egy hungarikum: a morálistánc-gomb. *Mozgó világ*, 42(10), 67-80. <https://mozgovilag.hu/wp-content/uploads/sites/8/2022/10/sik.pdf>
- Smith C., & Sorrell K. (2014). On Social Solidarity. In Jeffries, V. (Ed.): *The Palgrave Handbook of Altruism, Morality, and Social Solidarity* (pp. 219–247.). Palgrave Macmillan, https://doi.org/10.1057/9781137391865_10
- Sorokin, P. A. (1947). *Society, culture, and personality: their structure and dynamics. A system of general sociology*.

- Stjernø, S. (2005). *Solidarity in Europe. The History of an Idea*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490378>
- Suslov, M. (2020). *Geopolitical Imagination: Ideology and Utopia in Post-Soviet Russia*. Columbia University Press.
- Szewczyk, Bart M. J. (2023.01.20). Europe Needs a Strategy for Russia After Putin. *Foreign Policy*. <https://foreignpolicy.com/2023/01/20/russia-ukraine-war-europe-strategy-defeat-collapse-after-putin/>
- Tackle, M. (2018). Is the Migration Crisis a Solidarity Crisis? In Grimmel, A (Ed.) *The Crisis of the European Union*. Routledge, pp. 116-129 <https://doi.org/10.4324/9781315443683-9>
- Társadalomkutató (2022.03.06.). *Szolidárisak az ukrajnai menekültekkel a magyarok*. Társadalomkutató Kft. <https://tarsadalomkutato.hu/szolidarisak-az-ukrajnai-menekultekkel-a-magyarok/>
- Tóth, J., & Bernát, A. (2022). Menekültválság 2022-ben. Az Ukrajna elleni orosz agresszió menekültjeinek magyarországi fogad(tat)ása. In Kolosi, T., Szelényi, I., & Tóth, I. Gy. (szerk.): *Társadalmi Riport 2022*. TÁRKI.
- Tragl, T. (2000). *Solidarität und Sozialstaat. Teoretische Grundlagen, Probleme und Perspektiven des modernen sozialpolitischen Solidaritätskonzeptes*. Hampp.
- Trojanek, R., & Gluszek, M. (2022). Short-run impact of the Ukrainian refugee crisis on the housing market in Poland. *Finance Research Letters*. 50. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2022.103236>
- UNHCR (2022). *Lives on hold. Intentions and perspectives of refugees from Ukraine #2*. UNHCR. <https://data.unhcr.org/en/documents/details/95767>
- UNHCR (2023). *Ukraine Refugee Situation* [Data set]. UNHCR. <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine>
- UNICEF (2023.02.21.). *War in Ukraine pushes generation of children to the brink, warns UNICEF*. <https://www.unicef.org/press-releases/war-ukraine-pushes-generation-children-brink-warns-unicef>
- United Nations (2023.02.06.). *Ukraine: civilian casualty* <https://www.ohchr.org/en/news/2023/02/ukraine-civilian-casualty-update-6-february-2023>
- Vierkandt, A. (1972). Solidarität. In Bernsdorf, W. (Ed.), *Wörterbuch der Soziologie* (pp. 702-706.). Fischer Taschenbuch Verlag.
- Vorländer, H. (Ed.) (2023). *Europe and refugee migration from Ukraine. MIDEM Annual Report 2022*. Mercator Forum Migration and Democracy.
- Zakariás, I., Feischmidt, M., Gerő, M., & Zsigmond, Cs. (2022). *Szolidaritás az ukrajnai menekültekkel Magyarországon: gyakorlatok és attitűdök egy lakossági felmérés alapján*. Társadalmi Kutatóközpont. https://kisebbssegkutato.tk.hu/uploads/files/KUTATASI_BESZAMOLO_OSSZEFOGLALO.pdf
- Zick, A., Küpper, B., & Hövermann, A. (2011). *Die Abwertung der Anderen. Eine europäische Zustandsbeschreibung zu Intoleranz, Vorurteilen und Diskriminierung*. Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Zulehner, P. M., Denz, H., Pelinka, A., & Tólos, E. (1996). *Solidarität. Option für die Modernisierungsverlierer*. Tyrolia.